

Vergaderjaar 2008–2009

26 485

Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Nr. 63

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN ECONOMISCHE ZAKEN

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 6 januari 2009

Per brief van 8 juli 2008 (Kamerstuk 26 485, nr. 59) ontving u van mij een eerste globale kabinetsreactie op het SER-advies «Duurzame globalisering: een wereld te winnen» van 20 juni 2008. Daarbij vermeldde ik dat het kabinet voornemens was om uitgebreider op het advies terug te komen. Hierbij bied ik u, mede namens de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de uitgebreide kabinetsreactie op het SER-advies aan.

De staatssecretaris van Economische Zaken,
F. Heemskerck

UITGEBREIDE KABINETSREACTIE OP HET SER-ADVIES «DUURZAME GLOBALISERING: EEN WERELD TE WINNEN»

Keuze en inzet voor een duurzame koers van de globalisering

I. Inleiding en samenvatting

Het kabinet heeft in juli jl. een eerste globale reactie¹ gegeven op het advies «Duurzame globalisering: een wereld te winnen», dat de SER op 20 juni jl. uitbracht. Daarin onderschrijft het kabinet de opvatting van de SER dat de globalisering ons land voordelen heeft opgeleverd in termen van economische groei en werkgelegenheid. Bovendien is er een goed perspectief om ook in de toekomst te profiteren van de globalisering mits wij verstandig inspelen op verbreding en verdieping van het proces². Dat de economische situatie het afgelopen half jaar sterk is gewijzigd als gevolg van de financiële crisis doet daar niets aan af.

Het kabinet ziet ook de schaduwkanten van de globalisering, zoals een groeiende onzekerheid in de maatschappij over banen, inkomens en leefomgeving. De financiële crisis versterkt het gevoel van een gebrekkige sturing van het globaliseringsproces. Burgers ervaren de ruimte voor korte termijn gewin als bedreiging van maatschappelijke belangen. De overheid lijkt behoud van welvaart en welzijn voor iedereen steeds minder te kunnen verzekeren.

Evenals de SER meent het kabinet dat de globalisering een duurzame koers kan volgen die de samenleving wel vertrouwen geeft. Daar zullen wij op moeten inzetten. Anders groeit het wantrouwen tegen openheid van markten, de basis van de globalisering. Kiezen voor protectionisme door herinvoering van restricties in het internationale handels- en kapitaalverkeer is echter geen optie. Niet alleen ons land profiteert van de globalisering, ook steeds meer ontwikkelingslanden zoeken aansluiting bij de wereldeconomie. Zij nemen een voorbeeld aan de opkomende economieën waar de globalisering een zeer belangrijke katalysator is voor hun economische ontwikkeling. Tegelijkertijd accentueren de ambities van armere landen uitdagingen op het gebied van maatschappelijk wenselijke productiemethoden, voedselvoorziening, klimaatverandering en energie- en grondstoffenschaarste.

Er bestaat geen blauwdruk voor het aangaan van de uitdagingen van de globalisering. De financiële crisis laat duidelijk zien dat markten met mondiale dimensies zich niet vanzelf in duurzame richting ontwikkelen; duurzaam noch in de zin van stabiel noch in de zin van een optimale afweging tussen economische, sociale en milieubelangen. Individuele actoren, zoals bedrijven en consumenten, kunnen marktontwikkelingen onvoldoende doorzien en hebben vaak weinig aandacht voor doelstellingen op (middel)-lange termijn. Maar ook individuele staten verkeren nog teveel in de illusie dat zij wel voldoende overzicht hebben en zelfstandig grensoverschrijdende problemen kunnen oplossen. De financiële crisis maakt ons pijnlijk duidelijk hoezeer de *global governance* is achtergebleven bij de sterk toegenomen onderlinge afhankelijkheid in de wereld.

Herstel van de balans tussen *governance* en interdependentie is urgent. Het vormt de sleutel tot verduurzaming van de koers van de globalisering, dat wil zeggen een koers waarmee de kansen van de globalisering op vooruitgang in ons land en andere landen, vooral de armere, behouden blijven zonder het perspectief op een duurzame mondiale ontwikkeling te verslechteren. Om draagvlak te creëren voor een open en internationale koers naar duurzame globalisering zet het kabinet in op een brede beleidsagenda. Samenvattend gaat het om de volgende keuzes en inzet.

¹ Tweede Kamer 2007–2008, 26 485, nr. 59.

² Het SER advies probeert een antwoord op de uitdagingen die hieruit voortkomen, te formuleren vanuit het brede welvaartsbegrip van de SER. Deze benadering wil de basis leggen voor duurzame ontwikkeling door evenwicht te brengen en te behouden tussen *profit, people and planet*; zie pagina 9 van het advies, publicatienummer 6, 20 juni 2008. Het begrip duurzaam wordt in deze kabinetsreactie op dezelfde brede wijze gebruikt in plaats van de engere betekenis van «groen».

Als fundament van een stevige multilaterale architectuur voor duurzame globalisering is een hervorming van het internationale financiële stelsel noodzakelijk. Aanpassingen zijn gewenst op diverse terreinen, zoals de prikkels in de financiële sector, het Europese toezicht en de rol van het IMF. Het hervormde financiële stelsel zal samen met een sterke Wereldhandelsorganisatie een stabiele koers van de wereldeconomie en open verhoudingen moeten bewaken. De *Doha Development Round* moet zo snel mogelijk succesvol worden afgerond, zeker nu de G20 het belang daarvan voor een open wereldeconomie heeft onderstreept. Bovendien zal afsluiting van de Doha-ronde tegenwicht bieden aan tendensen naar protectionisme en ontwikkelingslanden meer kansen geven op aansluiting bij de globalisering. Daarbij dienen zij hun eigen tempo te kunnen blijven bepalen voor buitenlandse toegang tot hun markten. De nadelige gevolgen van het hogere prijsniveau van basisvoedingsmiddelen voor met name de allerarmsten moeten zo spoedig mogelijk verdwijnen. Essentieel is een structurele verhoging van de voedselproductie, met name in ontwikkelingslanden.

Een internationale gemeenschap die werkt aan een meer solide en rechtvaardiger economisch fundament van de internationale rechtsorde, zal meer inspanningen kunnen mobiliseren voor de sociale en leefbaarheid-dimensies van duurzame globalisering. Voor de sociale dimensie bieden de conventies van de ILO een goed multilateraal kader. Het vermogen van de ILO om de (opkomende) landen te assisteren bij de naleving van de fundamentele arbeidsnormen moet worden versterkt. Op gebied van leefbaarheid moet het vizier de komende tijd vooral zijn gericht op een multilateraal akkoord over een CO₂-arme koers van de wereldeconomie. Het kabinet zal ook door bilateraal overleg de urgentie van sterkere *global governance* voor verduurzaming van de globalisering hoger op de internationale agenda proberen te krijgen.

Het kabinet ziet in EU-samenwerking een belangrijk instrument voor een consistente koers richting duurzame globalisering. Sinds de jaren 50 heeft de EU (en zijn voorlopers) bijgedragen aan stabiliteit en voorspoed in Europa. Juist in deze tijd van economische onzekerheid dient de EU een dam op te werpen tegen economisch nationalisme en eensgezind het vertrouwen in internationale samenwerking te versterken. De Lissabonstrategie is een goed voorbeeld van de manier waarop landen door samenwerking economisch weerbaarder kunnen worden in de globalisering. Ook laat de EU zien dat breed gedragen initiatieven voor verduurzaming van de globalisering meer kans maken op wereldwijde navolging. Zo slaagt de EU erin om een duidelijke voorttrekkersrol te vervullen voor meer internationale financiële stabiliteit. Voor een succesvolle Doha-ronde heeft de EU zich tot aanzienlijke (landbouw)-concessies bereid getoond. De EU zal over een breed front het voortouw moeten nemen voor multilaterale afspraken die passen bij de voortgaande economische integratie en het toenemend aantal grensoverschrijdende vraagstukken in de wereld.

Nationaal wil het kabinet de randvoorwaarden verbeteren voor verdere specialisatie van het bedrijfsleven richting hoogwaardige activiteiten. Dankzij de productiviteit en kennisintensiteit van het Nederlandse bedrijfsleven is hiervoor een goede basis aanwezig. Publieke investeringen in onderwijs, innovatie en infrastructuur zijn echter noodzakelijk om internationaal te kunnen excelleren. Bovendien versterken wij onze economie met gastvrijheid richting buitenlandse ondernemers en kenniswerkers. Stimulering van onze rol als regisseur van internationale distributiestromen zorgt voor meer duurzaam profijt van de globalisering. Extra economische diplomatie verbetert de afzetkansen voor onze hoogwaardige producten en diensten op de nieuwe dynamische afzetmarkten.

De overheid en de sociale partners moeten zoveel mogelijk mensen voor de arbeidsmarkt zien te winnen en te behouden, vooral door een «levenlang leren». Dit vereist meer systematische en bredere scholing van alle werknemers. Intensieve begeleiding van werk-naar-werk van personen die langdurig werkloos dreigen te worden als gevolg van *offshoring*, zorgt daar ook voor. Echter voor hen die geen nieuwe baan kunnen vinden, blijft een voorziening voor een goede inkomensbescherming gewenst. Het kabinet is daarom blij dat de SER het misverstand wegneemt dat het bieden van sociale bescherming steeds moeilijker zou worden. De globalisering ontnemt ons allerminst de mogelijkheid om te kiezen voor een rechtvaardige inkomensverdeling en goede publieke voorzieningen. En die keuze wil het kabinet ook blijven maken.

II. Keuze en inzet voor een duurzame koers van de globalisering

Nederland heeft beleidsruimte om de uitdagingen van de globalisering succesvol aan te gaan, zo stelt de SER. Van vrijblijvendheid is er echter geen sprake. Wij zullen op diverse fronten initiatieven moeten nemen. Dit dwingt ons tot coherente beleidskeuzen. Het kabinet meent dat de beleidsagenda voor duurzame globalisering vooral moet inzetten op:

1. Versterken van de multilaterale architectuur voor duurzame globalisering.
 2. Beter armoede bestrijden door wereldwijde deelname aan de globalisering.
 3. Meer vat krijgen op de globalisering door nauwe EU-samenwerking.
 4. Investeren in onze kansen voor extra banen en koopkracht in de globaliserende economie.
 5. Opvangen van ongunstige sociale gevolgen van aanpassing.
- Hierna volgt op hoofdlijnen een toelichting op de kabinetsinzet.

II.1. Versterken van de multilaterale architectuur voor duurzame globalisering

Duurzame globalisering vereist een sterkere multilaterale architectuur door.....

Evenals de SER is het kabinet van mening dat de globalisering in het teken moet staan van duurzame ontwikkeling in de wereld. Dit vraagt onder meer om betere waarborging van de internationale financiële stabiliteit, snellere integratie van de ontwikkelingslanden in de wereld economie, grotere aandacht voor de sociale dimensie van globalisering en een voortvarender aanpak van grensoverschrijdende milieuproblemen. Het gaat hier om publieke goederen met een groot belang voor de mondiale welvaart en het welzijn van de wereldgemeenschap, nu en in de toekomst. Voor de aanpak van deze vraagstukken moeten de inspanningen van alle overheden en andere actoren, zoals het internationaal opererend bedrijfsleven en consumenten, worden gemobiliseerd.

.....hervorming van het internationale financiële stelsel,.....

De huidige financiële crisis doet ons beseffen hoezeer de verhoudingen in de wereld veranderen. Tien jaar geleden maakte Azië een financiële crisis door die tot forse inkomensdalingen leidde. Er lagen verkeerde inschattingen van risico's aan ten grondslag zoals van de volatiliteit van kortlopende leningen en van rendementen op investeringen in sectoren die neigden naar overproductie. Deze crisis gaf onder meer een impuls aan de samenwerking tussen de westerse landen, aangesloten bij de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), en de opkomende landen. Mede daardoor zijn deze landen sindsdien verstandiger omgegaan met de deregulering die de afgelopen decennia heeft plaatsgevonden in het internationale financiële verkeer. Nu blijken OESO-landen – de Verenigde Staten voorop – risico's, zoals van financiële innovaties, zelf

verkeerd te hebben ingeschat en de consolidatie op financieel-economisch terrein teveel op hun beloop te hebben gelaten¹. De gehele wereld-economie ervaart de gevolgen van deze tekortkomingen vanwege de internationale financiële verwevenheid en de sterke toename van het aantal financiële markttransacties. Thans bepalen de veerkracht en medewerking van de opkomende economieën, waarvan de reserves bij centrale banken en staatsfondsen op negen biljoen dollar worden geraamd, in belangrijke mate de reële economische schade in de westerse landen.

Door proactieve overheidsmaatregelen, zoals garantiestellingen, kapitaalinjecties en renteverlagingen, is een implosie van het financiële systeem voorkomen. Hierbij is sprake van succesvolle internationale afstemming tussen overheden in Europees en wereldwijd verband. Ook zijn lijnen uitgezet om te komen tot versterkt Europees toezicht op financiële instellingen. Duidelijk is echter dat de *global governance* niet is meegegroeid met de financiële globalisering. Daarom staat een hervorming van het Europese en mondiale financiële stelsel hoog op de agenda van het kabinet.

De noodzakelijke hervorming heeft betrekking op een aantal problemen die om aanpassingen vragen op nationaal, Europees en internationaal niveau.

Ten eerste zullen de prikkels in de financiële sector die het nemen van onverantwoorde risico's in de hand hebben gewerkt, moeten worden bijgesteld. Dit vraagt onder andere om regels ter voorkoming van belangenverstreming bij *credit rating agencies* en om aanpassingen in beloningsstructuren. Er wordt tevens een *level playing field* op het gebied van beloningen bevorderd door die aanpassingen internationaal af te stemmen.

Ten tweede zullen hiaten in het financiële toezicht moeten worden gedicht, met name waar het gaat om de activiteiten van grotere grensoverschrijdende financiële instellingen. Als een belangrijke stap zou hierbij gedacht kunnen worden aan een versnelde integratie van de nationale toezichthouders in een Europese structuur. Speciale aandacht is hierbij ook vereist voor de coördinatie van het crisismanagement waarbij landen teveel een eigen koers denken te kunnen volgen.

Ten derde moeten de macro-onevenwichtigheden in de wereldeconomie worden teruggedrongen. Dit vraagt om aanpassingen in het economisch beleid van zowel (westerse) landen met grote betalingsbalanstekorten als van (Aziatische) landen met grote overschotten. Ook het manipuleren van wisselkoersen zou moeten verdwijnen.

Ten vierde is het kabinet voorstander van een expliciete verbreding van het mandaat van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) naar een rol van internationale toezichthouder op de financiële sector stabiliteit. Ook zou het IMF beter in staat moeten worden gesteld om als *Global Financial Stability Organisation* te kunnen hoeden over de wereldwijde financiële stabiliteit. Een breder mandaat zou betekenen dat het IMF de effecten van de activiteiten van andere relevante instellingen, zoals de *Bank for International Settlement* en het *Financial Stability Forum*, moet kunnen beoordelen en aanbevelingen aan deze organisaties moet kunnen doen.

Verder is er het vraagstuk van de representatie van de verschillende groepen landen (ontwikkelde, opkomende en ontwikkelingslanden) in de architectuur van multilaterale organisaties. Om tegemoet te komen aan wensen vanuit opkomende landen heeft het IMF eerder dit jaar de stemverhoudingen aangepast om hun vertegenwoordiging te versterken. Binnen de Wereldbank wordt er momenteel ook gediscussieerd over het aanpassen van de stemverhoudingen.

¹ Voor achtergrond van de financiële crisis wordt verwezen naar Miljoenennota 2009, Hoofdstuk 2 «There are real alternatives», Tweede Kamer 2008–2009, 31 700, nr. 1.

Bovendien zal een Commissie van acht prominente economen onder het voorzitterschap van Trevor Manuel, minister van Financiën van Zuid-Afrika, voorstellen doen om de *governance* van het IMF in brede zin te verbeteren. Het kabinet steunt dit proces. Ook bij discussies over de *governance* van andere instellingen, zoals de Wereldbank en VN-organisaties, zal Nederland een actieve rol moeten spelen. Hierbij dient speciale aandacht uit te gaan naar de wijze waarop ontwikkelingslanden in de organisaties vertegenwoordigd zijn¹. Een grotere invloed van opkomende en ontwikkelingslanden in multilaterale organisaties dient wel gepaard te gaan met meer verantwoordelijkheid voor duurzame globalisering.

.....*versterking van de Wereldhandelsorganisatie,.....*

Multilaterale afspraken voor de internationale handels- en investeringsrelaties zijn eveneens nodig voor een stabiel kader van de globalisering. De Wereldhandelsorganisatie (WTO) voorziet in regelgeving die exporteurs en investeerders een groot aantal zekerheden verschaft bij het zakendoen. Ook biedt de WTO een onafhankelijk geschillenbeslechtsmechanisme waarmee handelsconflicten kunnen worden beslecht. Sinds de afsluiting van de Uruguay-ronde van multilaterale handelsbesprekingen in 1994 stopt echter de handelsvrijmaking en actualisering van regelgeving. Essentieel is dat de huidige handelsronde, de *Doha Development Round*, spoedig tot een succesvol einde wordt gebracht. Dit is ook nodig om de WTO te versterken als hoeder tegen protectionisme dat in economisch moeilijker tijden vaak meer aanhangers krijgt (zie box 1).

Box 1 De les van de jaren dertig

Een succesvolle Doha-ronde werpt een dam op tegen toekomstig protectionisme doordat tariefplafonds lager worden vastgesteld. Hiermee worden landen gedisciplineerd hetgeen een herhaling van de fouten na de beurskrach van 1929 kan voorkomen. In 1930 nam de VS de *Smoot Hawley Tariff Act* aan waarbij meer dan 20 000 tarieven fors werden verhoogd. Hierop namen andere landen tegenmaatregelen door hun eigen tarieven te verhogen. In de periode 1929–1932 daalde de internationale handel tussen Europa en de VS met bijna 70% en de totale wereldhandel nam met ongeveer tweederde af in de jaren 1929–1934.

In de jaren dertig kende Nederland vijf jaren van economische krimp.

Het kabinet constateert dat afspraken over internationale handel en investeringen, mede door het uitblijven van multilateraal succes, steeds meer op bilateraal en regionaal niveau tot stand komen als *second-best* oplossingen². Positief daaraan is dat deze akkoorden de stap naar wereldwijde afspraken kunnen vergemakkelijken voor de betrokken landen. Ook kunnen bilaterale akkoorden een goede aanvulling zijn op de WTO-onderhandelingen. Bilateraal is vaak over meer onderwerpen overeenstemming te bereiken dan nu multilateraal mogelijk is, zoals over bescherming van intellectuele eigendom, investeringen, mededinging, overheidsaanbestedingen en duurzaamheidvraagstukken. Evenals de SER wil het kabinet goed rekening houden met de positie van ontwikkelingslanden die geen partij zijn bij dergelijke akkoorden. De EU voorkeursbehandeling aan import vanuit ontwikkelingslanden en de EU-inzet in de Doha-ronde zijn hiervoor van belang.

De SER stelt ook de vraag aan de orde of handelssancties zouden moeten worden genomen tegen landen die tekort blijven schieten met de naleving van bepaalde multilaterale afspraken, bijvoorbeeld waar het mensenrechten, fundamentele arbeidsnormen of milieunormen betreft. De SER spreekt zich uit voor terughoudendheid. Het gaat hier om een zeer complexe materie waarbij, zoals de SER terecht stelt, sprake dient te zijn

¹ In de WTO geldt het *one country, one vote* systeem en bij de onderhandelingen is er sprake van een getrappt systeem van vertegenwoordiging van groepen landen. Dit functioneert naar tevredenheid.

² Sinds de start van de Doha-ronde in 2001 zijn inmiddels meer dan 100 van dergelijke akkoorden afgesloten. In totaal zijn er 200 en over diverse nieuwe bilaterale en regionale akkoorden wordt onderhandeld.

van zorgvuldige besluitvorming. Het kabinet zal zijn visie op de omgang met *non-trade concerns* in de handelspolitiek in een aparte brief aan de Tweede Kamer geven.

.....grotere inspanningen voor naleving van de fundamentele arbeidsnormen,.....

Voor de versterking van de sociale dimensie van globalisering bieden de conventies van de ILO (Internationale Arbeidsorganisatie), waarvan 181 landen lid zijn, een goed multilateraal kader. De wereldgemeenschap kent aan 8 van deze conventies een fundamentele betekenis toe, dat wil zeggen dat elk land deze conventies ongeacht zijn ontwikkelingsniveau dient na te leven. Deze arbeidsnormen hebben betrekking op de vrijheid van vakvereniging en collectieve onderhandelingen en op de bestrijding van dwangarbeid, kinderarbeid en discriminatie in beroep en beroepsuitoefening.

De verbreding van het globaliseringsproces kan gevolgen hebben voor de handhaving van de fundamentele arbeidsnormen. Met name het aantal ratificaties van deze verdragen door de opkomende Aziatische economieën valt tegen. Ook laat de handhaving in die landen te wensen over. Hierdoor bestaat het risico van proliferatie van een slechte naleving van deze verdragen van opkomende landen naar andere landen waarmee zij intensief concurreren. Aanwijzingen voor een structurele neerwaartse bijstelling van arbeidsnormen zijn er volgens de SER niet, maar wel voorbeelden van schendingen van fundamentele arbeidsnormen om buitenlandse investeringen binnen te halen en export te stimuleren. Behalve in sectoren die bloot staan aan internationale concurrentie, komen ook in andere sectoren schendingen voor.

Het kabinet wil dat de ILO-lidstaten zich meer inspannen voor een betere naleving van de internationale arbeidsnormen, met name de fundamentele arbeidsnormen. Als uitgangspunt geldt hierbij de *Declaration on Social Justice for a Fair Globalization* van de ILO-conferentie van juni 2008. Centraal in deze verklaring staat versterking van het ILO-vermogen om lidstaten te kunnen helpen bij de naleving van ILO-normen. Deze doelstelling moet voortvarend worden ingevuld, vooral door betere informatie aan de lidstaten en door assistentie die beter inspeelt op hun individuele behoeften. De *Decent Work Country Programmes* van de ILO zijn hiervoor bij uitstek geschikt.

Box 2 Nederlandse bijdragen aan de *Decent Work Country Programmes* van de ILO

De uitwerking van de doelstellingen van de *Decent Work Agenda* vindt plaats in individuele landenprogramma's (*Decent Work Country Programmes*). Daaraan zal Nederland € 32 miljoen bijdragen in de periode 2006–2010 waarmee ons land wereldwijd de tweede donor is van deze ILO-programma's. Het gaat om financiële steun aan projecten in 11 landen die onder meer betrekking hebben op het volgende:

1. De oprichting van een nationale vakcentrale in Liberia.
2. De terugdringing van jeugdwerkloosheid in Indonesië.
3. De afschaffing van dwangarbeid in Pakistan.
4. Een omvangrijk trainingsprogramma voor gelijke arbeidsrechten van vrouwen in Jemen.
5. Vakbondsactiviteiten en sociale dialoog in Nepal ter bevordering van de nieuwe democratie en het vredesproces in dat land.

Het kabinet heeft twijfels over een – door de SER aanbevolen – mechanisme dat kan leiden tot beëindiging van het lidmaatschap van notoire schenders van ILO-verplichtingen. Het verbreken van de banden tussen de ILO en dergelijke landen sorteert hoogstwaarschijnlijk niet de gewenste effecten. Dit sluit niet uit dat de ILO als uiterste middel de druk op een

dergelijke lidstaat moet kunnen opvoeren door een oproep tot maatregelen zoals tegen Birma in november 2000. Nederland heeft die oproep vertaald naar het huidige ontmoedigingsbeleid¹.

Overheden van ILO-lidstaten kunnen ook bilaterale contacten gebruiken om dergelijke landen over te halen om hun verplichtingen na te komen. Nederland gebruikt hiervoor zijn ministeriële contacten, onder meer tijdens economische missies, en zijn diplomatieke netwerk. Bovendien wordt het belang van naleving van de fundamentele arbeidsnormen expliciet onder de aandacht gebracht van Nederlandse bedrijven die aan missies deelnemen. Het kabinet zet zich ervoor in dat andere (westerse) ILO-lidstaten vergelijkbare bilaterale inspanningen verrichten.

De Nederlandse overheid bevordert de naleving van de fundamentele arbeidsnormen ook door het stimuleren van maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Een van de stimuleringsmaatregelen is de inspanningsverplichting ten aanzien van de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen die is gekoppeld aan het gebruik van het financieel buitenland instrumentarium. Per instrument zijn er concrete gebruiksvoorwaarden inzake milieubeheer, sociale belangen waaronder de fundamentele arbeidsnormen, en bestrijding van omkoping.

.....volledige implementatie van de Decent Work Agenda van de ILO,.....
De fundamentele arbeidsnormen vormen één van de vier pijlers van de *Decent Work Agenda* waarmee de ILO werkt aan het samengaan van globalisering met sociale rechtvaardigheid. De andere drie pijlers zijn: het creëren van maatschappelijk acceptabele werkgelegenheid, het verbeteren van de sociale bescherming en het versterken van de sociale dialoog.

In dit verband spant het kabinet zich met name in voor een discussie binnen de ILO over de vraag op welke wijze de ILO zijn mandaat op het terrein van de sociale zekerheid beter kan realiseren². Het kabinet wil de afspraken beter afstemmen op de mogelijkheden van de verschillende landen om sociale bescherming te bieden. Dit kan door de afspraken een dynamisch karakter te geven. Dynamische verdragen vormen een soort trap waarvan de onderste trede de minimale norm moet bevatten. Naarmate landen zich ontwikkelen, moeten zij doorlopen naar hogere treden die staan voor meer sociale bescherming.

De SER gaat ook in op de medeverantwoordelijkheid van Nederlandse bedrijven voor de productieomstandigheden bij hun onderaannemers en toeleveranciers. De SER wil met het initiatief «Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen» zelf actief bijdragen aan grotere ketenverantwoordelijkheid. Het kabinet zal het SER-initiatief ondersteunen met eigen concrete beleidsinitiatieven, waaronder een internationaal brancheprogramma, en de resultaten ervan nauwlettend volgen. Het beleid wordt in een aparte kabinetsbrief over ketenverantwoordelijkheid toegelicht.

.....wereldwijde aanpak van milieuproblemen, zoals de klimaatverandering,.....

Vraagstukken als de opwarming van de aarde, verlies van biodiversiteit en bevordering van dierenwelzijn vereisen een mondiale aanpak³. In het bijzonder is multilaterale overeenstemming nodig over een nieuwe wereldwijde CO₂-arme koers. Slechts een gecoördineerde internationale aanpak is zinvol om te voorkomen dat economische bedrijvigheid zich verplaatst naar landen zonder klimaatdoelstellingen en nationale resultaten teniet worden gedaan door groei van emissies elders. Zonder een voortrekkersrol van de EU rol zal er eind 2009 in Kopenhagen hoogstwaarschijnlijk geen multilaterale overeenkomst tot stand komen. De kabinet-

¹ Deze oproep is de basis geweest voor het beleid om Nederlandse economische activiteiten in Birma te ontmoedigen. Zie de verklaring op de websites van de ministeries van Buitenlandse en Economische Zaken.

² Het gaat hier om de reikwijdte en toepasbaarheid van desbetreffende ILO-normen. De ILO *Declaration on Social Justice for a Fair Globalization* bevestigt dat de uitbreiding van de dekking van sociale zekerheid tot iedereen deel uitmaakt van de *Decent Work Agenda*, met inbegrip van maatregelen om te voorzien in de noden van de armsten. De huidige ILO-normen, waaronder Verdrag nr. 102 (*Social Security Minimum Standards Convention*), vereisen die universele dekking echter niet. Bovendien voorzien zij niet in normen voor basisarrangementen zoals die in opkomst zijn in de ontwikkelingslanden.

³ Het SER-advies geeft een overzicht van internationale verdragen en normen op terrein van milieu, biodiversiteit, voedselveiligheid en dierenwelzijn; zie blz. 171.

sinzet is een EU-onderhandelingsmandaat waarmee de EU een dergelijke rol kan spelen. Hiervoor zijn goede bouwstenen aanwezig. Met de in maart 2007 overeengekomen emissiereductie van 20% tot 2020 (ten opzichte van 1990) – en van 30% in het kader van een internationale overeenkomst – bevindt de EU zich in de voorhoede van de strijd tegen de klimaatverandering.

Een ambitieuze EU zal de rest van de «westerse wereld» én de opkomende landen geloofwaardig kunnen aanspreken op hun medeverantwoordelijkheid voor een wereldwijde CO₂-arme koers. Hierbij kan de EU ook refereren aan het – door Nederland gesteunde – *Green Jobs Initiative* van het *United Nations Environment Programme*, de ILO en de internationale werkgevers- en vakbondsorganisaties. Dit initiatief beoogt het scheppen van groene, «schone» banen die ecologisch én sociaal duurzaam zijn, te stimuleren.

Het kabinet zal ook in directe contacten met andere overheden de urgentie van wereldwijde inspanningen voor het klimaat aan de orde stellen. De voornaamste uitgangspunten daarbij zijn:

1. De huidige economische situatie mag niet dienen als voorwendsel om de overgang naar een wereldeconomie met een lage CO₂-uitstoot uit te stellen.
2. Er moet een mondiale markt voor CO₂-emmissierechten tot stand komen.
3. Het vergemakkelijken van de internationale handel in milieugoederen en diensten kan een bijdrage leveren aan de aanpak van het klimaatvraagstuk.
4. Met de overdracht van milieuvriendelijke technologie worden ontwikkelingslanden geholpen om hun emissies te verminderen.

Box 3 Voorbeeld van multilaterale samenwerking, in casu inzake dierenwelzijn bij internationale handel

Ons land heeft de ambitie om dierenwelzijn wereldwijd te verbeteren¹. Hiervoor zijn internationale normen voor dierenwelzijn van belang. Daarmee kunnen ook randvoorwaarden worden gesteld aan de internationale handel in dieren en producten van dieren. Internationale normen voor diergezondheid en dierenwelzijn worden ontwikkeld in de OIE (Wereldorganisatie voor diergezondheid) waarbij 172 landen zijn aangesloten. De OIE is een belangrijke organisatie omdat in het WTO-SPS-verdrag over sanitaire en fytosanitaire maatregelen naar de OIE wordt verwezen als *standard setting body*. De OIE ontwikkelt zogenaamde *health codes* waar dierenwelzijn onderdeel van uitmaakt. Deze normen worden gezien als wereldwijde standaarden waarop de OIE-leden elkaar kunnen aanspreken. Zo kwamen in 2005 de welzijnshoofdstukken in de OIE *Terrestrial Animal Health Code* en de OIE *Aquatic Animal Health Code* tot stand. Deze codes bevatten normen voor het vervoer van dieren over land en over zee, het slachten van dieren en het doden van dieren bij uitbraken van dierziekten. Thans werkt de OIE onder meer aan standaarden voor de omgang met laboratoriumdieren.

Het kabinet zet zich er ook via bilateraal en Europees overleg met derde landen voor in om het dierenwelzijn te verbeteren en om zorgen over dierenwelzijn in het handelsverkeer weg te nemen. Tevens wordt ernaar gestreefd om dierenwelzijn op te nemen in handelsakkoorden van de EU met derde landen. Zo is dierenwelzijn opgenomen in het vrijhandelsakkoord van de EU met Chili. Ook maakt het deel uit van lopende onderhandelingen met Mercosur, ASEAN, India en Zuid-Korea en van toekomstige onderhandelingen met Rusland en Oekraïne.

¹ De Nota Dierenwelzijn beschrijft de Europese en internationale inzet van het kabinet bij het verbeteren van dierenwelzijn, Tweede Kamer 2007–2008, 28 286, nr. 76.

.....*maar ook bewustere keuzes door consumenten.*

Consumenten hebben als marktpartij primair belang bij globalisering. Om de verkoopprijs te kunnen drukken, laten bedrijven (onderdelen van)

producten maken waar dat het goedkoopst kan. Openheid voor buitenlandse producten leidt ook tot meer keuzemogelijkheden voor consumenten. Doordat de wereld een *global village* is geworden, worden consumenten zich ook meer bewust van milieu- en sociale omstandigheden in andere landen. De consument beseft dat de toepassing van – Nederlandse, Europese of internationale – normen voor milieu- en arbeidsomstandigheden in vele landen niet zo vanzelfsprekend is als in de meeste westerse landen. Men wil weten waar producten vandaan komen en hoe zij zijn gemaakt.

Bedrijven kunnen met productkeurmerken twijfels onder consumenten wegnemen. Het kabinet hecht groot belang aan vrijwillige keurmerken die zorgen voor transparantie over de duurzaamheid van productie¹. Consumenten worden misleid indien bedrijven oneigenlijk gebruik maken van keurmerken of onvoldoende het geclaimde niveau van milieu- of arbeidsomstandigheden waarborgen. Deze misleidingen vormen oneerlijke handelspraktijken die afbreuk doen aan een – mede door gezonde concurrentie gedreven – tendens naar duurzamere productie. Het kabinet wil, zoals ook de SER aanbeveelt, dat ons land zoveel mogelijk in de pas loopt met internationale initiatieven ter verbetering van de informatievoorziening over duurzaam produceren en consumeren. Daarom ondersteunt Nederland een onderzoek van *Consumers International* naar de aard en frequentie van klachten van consumenten over misleidende duurzaamheidsclaims van bedrijven. Dit initiatief van *Consumers International* moet uitwijzen of een internationale aanpak van het vraagstuk van misleidende duurzaamheidsclaims wenselijk is. Zodra het onderzoek is afgerond, zal de Tweede Kamer worden geïnformeerd over de bevindingen en conclusies.

II.2. Beter armoede bestrijden door wereldwijde deelname aan de globalisering

Globalisering gaat samen met meer welvaart in de wereld,.....

Duurzame globalisering houdt ook in dat landen en hun bewoners op een aanvaardbare manier delen in de opbrengsten van de mondiale economische groei. Dit decennium zijn vooral de opkomende en ontwikkelingslanden erop vooruitgegaan. Sinds 2000 incasseren zij jaarlijks ongeveer tweederde van de mondiale economische groei, een trend die volgens het IMF voorlopig zal aanhouden. Hierdoor kan het gemiddelde inkomen in armere landen inlopen op dat in de rijkere landen. In de periode 1990–2003 slaagden armere landen met een kleine meerderheid (53%) van de wereldbevolking erin om harder te groeien dan het wereldgemiddelde. China en India, samen 37% van de wereldbevolking, vormen hiervan het leeuwendeel.

.....maar armoede verscherpt door hoge voedselprijzen.

De SER wijst er echter ook op dat ongeveer 23% van de wereldbevolking in arme landen woont die in periode 1990–2003 als geheel armer zijn geworden. Armoede zal ook de komende tijd een belangrijk mondiaal vraagstuk blijven. Bovendien is er in veel snel groeiende landen sprake van toenemende inkomensverschillen, het sterkst in China. Als gevolg van hoge voedselprijzen zijn volgens de Wereldbank de afgelopen tijd zeker 100 miljoen mensen opnieuw onder de officiële armoedegrens terecht gekomen. Inmiddels zijn de prijzen van granen, zoals rijst, maïs en tarwe, gedaald vanaf hun zeer hoge niveaus van voorjaar 2008, maar daarmee is de situatie niet genormaliseerd. Het kabinet wil er in het bijzonder toe bijdragen dat de gevolgen van de gestegen voedselprijzen op de allerarmsten zo veel mogelijk worden verzacht. Hiervoor zijn extra middelen vrijgemaakt voor voedselhulp. Ons land draagt langs de weg van bilaterale en multilaterale ontwikkelingssamenwerking bij aan structu-

¹ Keurmerken dienen betrouwbaar te zijn voor consumenten en onafhankelijk te worden verleend. Om consumenten te helpen zich daarover een oordeel te vormen, heeft Economische Zaken samen met VROM en LNV in april 2008 een keurmerkenwebsite (www.ConsuWijzer.nl) gelanceerd. Deze website vermeldt alleen keurmerken die voldoen aan internationale maatstaven voor betrouwbaarheid, en zijn toegekend door een onafhankelijke keurmerkeninstantie. De Raad voor Accreditatie toetst de voorgedragen keurmerken daarop.

Vooralsnog gaat het alleen om keurmerken met aandacht voor milieu-aspecten. Zodra er meer keurmerken met aandacht voor internationale arbeidsnormen, zoals Max Havelaar, komen, zouden die hieraan kunnen worden toegevoegd.

rele oplossingen voor de voedselschaarste. Daarbij gaat het om toegang tot productiemiddelen voor de allerarmsten, verhoging van de productiviteit, versterking van de marktwerking en institutionele randvoorwaarden, en om ontwikkeling van handelsketens¹.

Deelname aan de wereldeconomie biedt meer perspectief op armoedebestrijding,.....

De SER vindt integratie van de ontwikkelingslanden in de wereldeconomie wenselijk voor de economische groei waarmee zij de armoede kunnen verminderen. In dat opzicht liep de ontwikkeling van Azië en Afrika de afgelopen decennia sterk uiteen. In de periode 1980–2006 nam de wereldhandel met een factor 6 toe en het totaal aan buitenlandse investeringen zelfs met een factor 20. Het aandeel van Azië groeide in beide grootheden, terwijl dat van Afrika juist in beide afnam². Afrikaanse landen moeten werken aan verbetering van de vestigingsvoorwaarden voor buitenlandse investeringen, zeker nu de wereldwijde recessie de totale omvang daarvan onder druk zet.

Om meer landen te laten profiteren van het globaliseringsproces is meer nodig dan markttoegang voor hun producten en geleidelijke openstelling voor buitenlandse investeringen. Het kabinet deelt de visie van de SER dat de ontwikkeling van goed bestuur en de particuliere sector essentieel zijn om extra mogelijkheden voor economische groei te benutten. Bovendien moeten er voorwaarden worden geschapen waardoor de economische groei ook de allerarmsten ten goede komt³.

.....waarvoor ruimere toegang tot de ontwikkelde én opkomende markten relevant is,.....

Het kabinet wil een spoedige afronding van de *Doha Development Round* met een ambitieus totaalakkoord dat onder meer serieus inhoud dient te geven aan de ontwikkelingsdimensie van deze handelsronde. De EU maakt hier werk van door zich in te zetten voor vrije toegang van de minst ontwikkelde landen (MOLs) tot de markten van ontwikkelde landen en van landen in opkomst. De EU geeft hierbij zelf het voorbeeld (zie box 4). Het onderhandelingspakket waarover in juli 2008 bijna een akkoord was bereikt, zou de concurrentiepositie en markttoegang van ontwikkelingslanden beduidend hebben verbeterd. Ook hield het evenwichtig rekening met onze eigen belangen en die van de Unie⁴.

Box 4 De voorkeursbehandeling van de EU voor ontwikkelingslanden

Bij export naar de EU hebben ontwikkelingslanden een eenzijdige voorkeursbehandeling onder het Algemeen Preferentieel Stelsel (APS) van de EU. De MOLs kennen sinds 1 februari 2001 tarief- en quotavrije toegang tot de Europese markt (met uitzondering van wapens en munitie). Deze markttoegang wordt volledig vrij per 1 oktober 2009 wanneer ook de tarieven voor rijst en suiker geheel voor hen zullen zijn afgebouwd. Het gaat hier om de bijzondere regeling voor de MOLs onder het APS (EU-initiatief «*Everything But Arms*»). Onder het APS wordt bovendien tariefvrije markttoegang toegekend aan kwetsbare landen die 27 verdragen ten aanzien van mensenrechten, arbeidsrechten, milieu en goed bestuur hebben bekrachtigd en geïmplementeerd. Daarnaast hebben ontwikkelingslanden in Afrika, Cariben en Stille Zuidzee regio's die een Europees Partnerschap Akkoord (EPA) met de EU zijn overeengekomen, ook volledig tarief- en quotavrije markttoegang. Dit omvat ook landen die niet tot de MOLs worden gerekend. De EPAs zijn akkoorden voor tweezijdige vergroting van de markttoegang. De afspraken laten de partnerlanden van de EU evenwel de ruimte om kwetsbare sectoren permanent dan wel tijdelijk te beschermen⁵.

Overigens heeft de EU de handelsbelemmeringen voor agrarische producten reeds significant verminderd sinds 2003. Het gaat hier met

¹ De bredere kabinetsinzet ten aanzien van landbouw, rurale bedrijvigheid en voedselzekerheid in ontwikkelingslanden is opgenomen in Tweede Kamer 2007–2008, 31 250, nr. 14; een analyse van de stijging van de voedselprijzen is opgenomen in de annex bij Tweede Kamer 2007–2008, 26 234, nr. 86.

² Het Aziatische aandeel in de mondiale goederenexport groeide van 26,3% naar 35%; het aandeel in de bestemming van buitenlandse investeringen ging van 11,7% naar 16,1%; het Afrikaanse aandeel in de mondiale goederenexport nam af van 6% naar 3%, het aandeel in de buitenlandse investeringen ging van 7,2% naar 2,6%. Bron: WTO en UNCTAD statistieken.

³ Het onderhavige SER-advies gaat alleen in op markttoegang, de overige aandachtspunten komen in een vervolgradvies aan de orde. In verband hiermee heeft de minister voor Ontwikkelingssamenwerking een aanvullende adviesaanvraag bij de SER ingediend; brief met kenmerk DDE-492/08 d.d. 31 juli 2008.

⁴ Naast volledige afschaffing van export-subsidies voor landbouwproducten per 2013 zouden de landbouwtarieven van de ontwikkelde landen met gemiddeld 54% dalen (van de EU zelfs met gemiddeld 60%) en zouden de plafonds voor handelsverstoringende steun aan de landbouw fors omlaag gaan (tot ruim 80% minder voor de EU en ruim 70% minder voor de VS). De industrietarieven van ontwikkelde landen zouden worden gemaximeerd op 8% en tariefescalatie, die vooral nadelig is voor ontwikkelingslanden, zou sterk verminderen omdat de hoogste tarieven het meest zouden dalen. Verder zag het er naar uit dat behalve de andere ontwikkelde landen ook opkomende economieën konden worden overgehaald om de afscherming van hun markten tegen invoer uit de MOLs af te bouwen. Zie voor de details Tweede Kamer 2007–2008, 25 074, nr. 161.

⁵ Ontwikkelingslanden doen er wel verstandig aan om hier zorgvuldig mee om te gaan teneinde hun economische ontwikkeling niet te benadelen. Armere landen die streven naar economische vooruitgang zijn veelal netto importeurs van investeringsgoederen: machines, halffabricaten, onderdelen en grondstoffen. Landen die hun invoerrechten vanaf 1990 met name op investeringsgoederen substantieel verlaagden, realiseerden in de daaropvolgende 15 jaren ongeveer 1% extra economische groei per jaar ten opzichte van landen die hun invoerrechtenregimes niet aanpasten.

Bron: A. Estevadeordal en A.M. Taylor, *Is the Washington Consensus dead? Growth, Openness and the Great Liberalization, 1970–2000s*, Cambridge, USA, Augustus 2008.

name om de omzetting van handelsverstoringende steun voor producten in de sectoren rundvlees, zuivel en akkerbouw in hectaresteen die van de productie is ontkoppeld¹. Verdere afbouw van de handelsverstoringen in de landbouw, maar ook in andere sectoren, zoals textiel, kan extra ontwikkelingskansen bieden. Het kabinet zet zich ervoor in om de voorkeursbehandeling van de EU voor de ontwikkelingslanden verder te verbeteren waarbij het vereenvoudigen en ontwikkelingsvriendelijk maken van oorsprongsbepalingen van preferentiële EU-invoerregelingen prioriteit geniet.

.....en hulp voor handel.

Om te kunnen exporteren moeten ontwikkelingslanden vaak eerst verbeteringen doorvoeren aan de aanbodzijde van hun economie². Hiervoor bieden westerse donoren zogenaamde «hulp voor handel»: technische assistentie om te kunnen voldoen aan buitenlandse consumenteneisen en productnormen, steun aan opbouw van infrastructuur en productiecapaciteit, en het opvangen van aanpassingskosten aan marktontwikkelingen. Met deze activiteiten is \$ 25 à 30 miljard per jaar gemoeid, ongeveer 30% van de totale *Official Development Assistance* (ODA). Nederland besteedt jaarlijks € 550 miljoen aan ontwikkelingshulp voor «hulp voor handel» initiatieven; deze voorzien onder meer in de opbouw van capaciteit om aan hogere kwaliteitseisen te kunnen voldoen. Het kabinet is voornemens dit niveau de komende jaren op zijn minst te handhaven.

II.3. Meer vat krijgen op de globalisering door nauwe EU-samenwerking

Bij de veranderende mondiale verhoudingen zorgt EU-samenwerking voor.....

De VS en de EU zijn nu nog de nummers 1 en 2 van de wereldeconomie vóór China en Japan. Over enkele decennia luidt de top vier mogelijk: China, VS, India en de EU. De trans-Atlantische dominantie maakt plaats voor een multipolair economisch krachtenveld. Daarin zal Nederland, nu de 16e economie ter wereld (naar omvang van het Bruto Binnenlands Product), ook in de toekomst een belangrijke economische speler kunnen blijven. Hiervoor is wel essentieel dat de handels- en investeringskanalen zowel binnen Europa als tussen Europa en de rest van de wereld open blijven. Om die openheid te verzekeren, zijn wij sterk aangewezen op het communautaire beleid en de invloed van de EU in de mondiale economie.

.....meer weerbaarheid in de globalisering,.....

Dankzij hervormingen in het kader van de Lissabonstrategie voor groei en werkgelegenheid is de Europese economie beter weerbaar in de huidige wereldwijde recessie. Zo hebben veel lidstaten de afgelopen jaren financiële prikkels ingebouwd in belastingsystemen om de participatie van met name ouderen en vrouwen te bevorderen. Mede hierdoor is de EU aanzienlijk gevorderd met de Europese participatiedoelstellingen van 50% voor ouderen en van 60% voor vrouwen in 2010. Daarnaast zijn ook op communautair niveau belangrijke stappen gezet, zoals de aanname van de Dienstenrichtlijn en het Kaderprogramma voor onderzoek en ontwikkeling³.

De veranderende verhoudingen in de wereldeconomie zijn een belangrijke reden om ook na 2010 in te blijven zetten op structurele hervormingen ter verbetering van het concurrentievermogen van de EU. De komende tijd zal worden bepaald op welke manier de Lissabonstrategie na 2010 vorm moet krijgen. Het kabinet zal de SER hier met een adviesaanvraag bij betrekken.

.....extra koopkracht voor de burgers,.....

Voor de versterking van de concurrentiekracht van het bedrijfsleven is in

¹ Daarnaast is het de bedoeling om steun steeds meer in te zetten voor maatschappelijke waarden rond de productie: voedselzekerheid, voedselveiligheid, onderhoud van het landschap, milieu en dierenwelzijn. Het kabinet streeft naar volledige overschakeling van directe ondersteuning van de land- en tuinbouw naar een systeem van marktgerichte beloningen voor zichtbare realisatie en instandhouding van gewenste maatschappelijke waarden; zie de kabinetsvisie «Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020», Tweede Kamer 2007–2008, 28 625, nr. 60.

² Ondanks een langdurige voorkeursbehandeling voor de ACP-landen (ontwikkelingslanden in Afrika, de Cariben en de Stille Oceaan) is hun aandeel in de Europese markt gedaald van 4,1% in 1970 naar 1,0% in 2003.

³ De Lissabonstrategie heeft niet alleen meerwaarde omdat landenspecifieke aanbevelingen lidstaten stimuleren om de juiste beleidsmaatregelen te nemen, maar ook omdat lidstaten van elkaar leren. Voorbeelden van zogenaamde *best practices* die in andere lidstaten navolging vinden, zijn de Franse innovatieclusters, de Deense *flexicurity* en de Nederlandse aanpak van administratieve lasten («standaardkostenmodel») en innovatievouchers.

het bijzonder de uniforme interne markt van belang. Doordat de EU bijna één grote «thuismarkt» heeft gecreëerd, wordt het bedrijfsleven gestimuleerd om scherp en innovatiegedreven te concurreren. Ook kunnen bedrijven dankzij de interne markt diverse schaalvoordelen realiseren. De impulsen van de interne markt werken door naar de concurrentiepositie van Europese bedrijven op externe markten. Zo bedroeg in 2006 de export van de EU-15 naar de ontwikkelingslanden met € 660 miljard het viervoudige van 1990.

De creatie van een uniforme interne markt betaalt zich uit voor de Europese burgers evenals de open economische relaties met landen buiten de EU (zie box 5). Het kabinet stemt dan ook in met aanbevelingen van de SER om resterende knelpunten op de interne markt weg te nemen, zoals op vlak van arbeidsmobiliteit en grensoverschrijdende diensten. Zeker de implementatie van de in 2006 aanvaarde Europese Dienstenrichtlijn is van groot belang. Alle lidstaten moeten de Dienstenrichtlijn eind 2009 hebben verankerd in hun nationale wet- en regelgeving¹.

Naast de dienstenrichtlijn is in de toekomst meer nodig om de concurrentie in de dienstensector te vergroten². Het kabinet is voorstander van Commissievoorstellen die zouden aandringen op meer systematische monitoring van de concurrentie binnen de belangrijkste dienstenmarkten teneinde de mededinging in deze sectoren te bevorderen.

Box 5 Wat wordt de Nederlander wijzer van de openheid van de EU, zowel intern als met derde landen?

De creatie van een uniforme interne markt pakt volgens het CPB gunstig uit voor de Nederlandse burger. Het levert een jaarlijks inkomensvoordeel van € 1500,- tot € 2200,- per Nederlander op. Dit danken wij aan de extra internationale handel en buitenlandse investeringen door de openheid binnen de EU. Het gaat om onder meer 18% extra Nederlandse goederenexport, 5% extra dienstenexport en 19% extra buitenlandse investeringen in Nederland. Daardoor is de productie hoger en de prijsconcurrentie scherper in ons land. Inkomensvorming en koopkracht varen daar wel bij. Daarnaast worden innovatie en productiviteit gunstig beïnvloed, maar deze effecten van de openheid werken meer op termijn door in de economische groei. Terwijl het CPB het positieve effect van de uniforme interne markt raamt op 4 à 6% van het Nederlandse BBP van 2005, zou het nationaal inkomen op langere termijn zelfs 15% hoger kunnen zijn dan zonder interne markt. In dit percentage zijn de effecten van de – later in de EU op gang gekomen – opening van diensten- en kapitaalmarkten niet meegenomen. Het lange termijn effect daarvan raamt het CPB op maximaal 3% extra nationaal inkomen.

Bron: CPB document 168, The Internal Market and the Dutch Economy, Implications for trade and economic growth, September 2008.

De Europese Commissie gaat ervan uit dat de steeds nauwere relaties van de EU met andere regio's in de wereld ook in de toekomst welvaartswinsten zullen opleveren. De aanhoudende globalisering kan ervoor zorgen dat het reële inkomen per EU-burger in 2025 bijna 5% hoger ligt (dat wil zeggen € 1200,-; bij prijspeil 2004). Dit verschil kan oplopen tot 8% in 2050 (dat wil zeggen € 2000,-; bij prijspeil 2004). Voorwaarde is wel dat de wederzijdse markttoegang tussen de landen niet verslechtert door beschermingsmaatregelen.

Bron: DG-ECFIN Economic Paper no. 254, Juli 2006.

.....een belangrijke bijdrage aan duurzaamheid,.....

Het kabinet hecht ook belang aan EU-afspraken waardoor de lidstaten gezamenlijk goede maatschappelijke standaarden hanteren, onder meer op gebied van arbeid, gezondheid, milieu of energiezekerheid. Dergelijke afspraken beletten dat de individuele lidstaten elkaar, bijvoorbeeld door middel van lagere milieunormen, oneerlijke concurrentie aandoen. Aange-

¹ Deze richtlijn neemt belemmeringen weg waardoor bijvoorbeeld reclamebureaus, installatiebedrijven, glazenwassers en horeca-ondernemers makkelijker in andere EU-landen kunnen ondernemen. Het effect voor Nederland van de implementatie van deze richtlijn is becijferd op € 1,4 tot € 6,3 miljard (0,3–1,4% BBP-groei). Bron: CPB Notitie «Verwachte economische effecten van de Europese Dienstenrichtlijn», 14 november 2007.

² Dit onder meer vanwege de invloed van concurrentie in de dienstensectoren op de inflatie. In de EU is sinds 1999 de stijging van de prijsindex van diensten hoger dan de stijging van de prijsindex van industriële goederen en ook hoger dan de stijging van de consumentenprijsindex. Uit analyses van de Europese Commissie blijkt dat in de dienstensector weinig prijsdalingen voorkomen. De geringere concurrentie en het relatief grote belang van gereguleerde prijzen kunnen hierbij een rol spelen.

zien de EU bij voortduring streeft naar een balans tussen economische, sociale en ecologische belangen, vormen EU-normen ook goede bouwstenen voor internationale samenwerking op uiteenlopende terreinen. Door vooruit te lopen op andere lidstaten kan Nederland weer de trend zetten voor communautaire afspraken. Zo zal Nederland zijn ervaringen met het ontwikkelen van criteria voor duurzaam inkopen inbrengen in het EU-proces. Op Europees niveau is de afspraak gemaakt dat elke lidstaat in 2010 tenminste een duurzaamheidspercentage van 50% haalt voor zijn overheidsaankopen. Dat is minder ambitieus dan het Nederlandse doel¹, maar heeft wel als gevolg dat er ook op Europees niveau duurzaamheids-criteria worden vastgesteld².

.....*extra kennisontwikkeling en innovatievermogen,.....*

De SER bepleit dat de EU kennisopbouw en innovatie meer stimuleert. Een zwaardere EU-rol is gerechtvaardigd vanwege de externe effecten van R&D, de schaalvoordelen van Europese programma's en projecten, en vanwege de aantrekkingskracht daarvan op talent van buiten de EU. Naast maatregelen van institutionele en harmoniserende aard zijn meer financiële middelen gewenst. Deze SER-aanbevelingen sluiten goed aan bij de kabinetsreactie met betrekking tot de EU-begrotingsevaluatie. Nederland vindt dat Europa effectief moet anticiperen op mondiale ontwikkelingen en daarom een groter aandeel binnen de EU-begroting moet reserveren voor de verwezenlijking van ambities op het gebied van concurrentiekracht en duurzame welvaarts-groei³. Ook moet de door de EU-top in maart 2008 overeengekomen «vijfde vrijheid van kennis» snel handen en voeten worden gegeven. Dit met name waar het gaat om EU-afspraken voor snelle en transparante procedures voor kennismigratie van werkenden, studerende en onderzoekers.

Box 6 De euro zorgt voor meer stabiliteit

Steeds duidelijker wordt dat de invoering van de euro voordelen oplevert. Vorige perioden van internationale financiële instabiliteit gaven stevast aanleiding tot spanningen op valutamarkten waarbij de afspraken over de koersverhoudingen tussen de nationale valuta in Europa onder druk kwamen. Daardoor gecreëerde onzekerheden of noodgedwongen devaluaties werkten nadelig voor het Nederlandse bedrijfsleven en daarmee voor de inkomensvorming in ons land.

In diverse Oost-Europese en Scandinavische landen die geen deel uitmaken van de eurozone, is de koers van de nationale munt ten opzichte van de euro verzwakt als gevolg van de financiële crisis. Er is in die landen een toenemende belangstelling om tot de eurozone toe te treden.

¹ Onze ambitie is dat uiterlijk in 2010 100% van de inkoop van de rijksoverheid duurzaam zullen zijn; voor gemeenten, provincies en waterschappen gelden vooralsnog lagere doelstellingen. Naast milieucriteria zal Nederland nationaal ook sociale randvoorwaarden stellen aan producten die de overheid inkoopt. Zo wil de overheid voorkomen dat de fundamentele arbeidsnormen van de ILO worden geschonden bij de vervaardiging van die producten hetgeen ketenbeheer zal vergen onder de leveranciers van de overheid. Op Europees niveau wordt het stellen van sociale criteria nog onderzocht.

² Ook het Europees Actieplan Duurzaam Consumeren, Duurzaam Produceren en Duurzaam Industriebeleid werkt als katalysator voor het verduurzamen van consumptie en productie. Tegelijkertijd schept het marktkansen voor bedrijven die het meest alert zijn met het omzetten van uitdagingen op gebied van klimaat en milieu in duurzame producten. Bron: <http://www.europadecentraal.nl/menu/775/Duurzaamheid.html>

³ Zie paragraaf 5 van de kabinetsreactie, Tweede Kamer 2007–2008, 22 112, nr. 634.

.....*en bescherming tegen terugkeer naar economisch nationalisme.* Evenals de SER onderkent het kabinet de bescherming die communautaire afspraken bieden tegen herinvoering van afwijkende nationale regels door afzonderlijke lidstaten. Hernieuwde versnippering van intra-Europese regelgeving is naar verhouding vooral ongunstig voor kleinere internationaal georiënteerde EU-lidstaten zoals Nederland. Deze ondervinden de meeste schade van nieuwe belemmeringen in het economisch verkeer, van forse staatssteun die grote lidstaten zich makkelijker kunnen permitteren voor nationale industrietakken, en van ondermijning van communautaire doelstellingen op gebied van duurzaamheid. Bij verdere maatregelen om de gevolgen van de financiële crisis het hoofd te bieden, zal het kabinet erop aandringen dat de regels van de interne markt, in het bijzonder voor staatssteun, en het Stabiliteits- en Groeipact worden gerespecteerd. Ook de onafhankelijke besluitvorming door de Europese Centrale bank moet gewaarborgd blijven.

De groeiende betekenis van de opkomende economieën kan, in combinatie met een verslechterende economische situatie, economisch nationalisme in de hand werken. In dit verband verdient aandacht hoe de EU-lidstaten omgaan met zorgen die leven rond de zogeheten staatsinvesteringsfondsen (SWFs), zoals de zorg dat hun investeringsbeslissingen vooral door politieke motieven worden geïnspireerd. Het kabinet is het met de SER eens dat zorgen rond SWFs eerst nadere onderbouwing verdienen alvorens eventuele restricties te treffen in het grensoverschrijdend kapitaalverkeer¹.

Los daarvan is het voor een goede werking van het internationale kapitaalverkeer wenselijk om te komen tot een grotere transparantie in het bestuur en het beleggingsbeleid van de SWFs. De landen met de belangrijkste SWFs willen meer openheid van zaken geven teneinde aan te tonen dat zij niet uit politieke, maar uit commerciële motieven handelen. Met de zogenaamde *Santiago Principles* beschikken zij over goede handvatten voor meer transparantie². Het kabinet is van oordeel dat de praktische toepassing van de *principles* nauwlettend dient te worden gevolgd.

II.4. Investeren in onze kansen voor extra banen en koopkracht in de globaliserende economie

Werkgelegenheid en koopkracht gaan erop vooruit in een wereldeconomie,.....

Door de eeuwen heen kent ons land een economie die is gericht op het buitenland. Export van agrarische en industriële producten is een belangrijke bron van onze welvaart. Ook is Nederland de uitvalsbasis van vele multinationals die in het buitenland actief zijn. Omgekeerd is ons land een belangrijk zakelijk en logistiek knooppunt voor het bedrijfsleven uit andere economieën³.

De afgelopen decennia is de buitenlandse omzet van de Nederlandse industrie en landbouw blijven stijgen als percentage van hun totale omzet. Het bedrijfsleven heeft dit gerealiseerd door middel van voortgaande specialisatie richting hoogwaardige en kennisintensieve productie. Daarmee is verstandig ingespeeld op de verbreding en verdieping van de globalisering. Ook de internationale oriëntatie van de commerciële dienstensectoren is toegenomen, deels in samenhang met de meer exportgerichte industrie. De nauwere verwevenheid met de wereldeconomie is gepaard gegaan met een aanzienlijke netto werkgelegenheids-winst en reële inkomensgroei⁴.

.....waarin wij ons verder kunnen specialiseren in hoogwaardige activiteiten dankzij.....

Profiteren van de voortgaande globalisering zal niet vanzelf gaan. De komende tijd staan wij voor de uitdaging om onze positie te behouden en zo mogelijk te versterken. Vele andere landen willen ook hun aandeel vergroten in het toenemend aantal activiteiten die deel uitmaken van wereldwijde productie- en handelsketens, zoals onderzoek, ontwerp, productie, hoofdkantoorfuncties, distributie en andere diensten. Onze economische weerbaarheid vraagt dat wij de beleidsconcurrentie met andere landen aangaan. Daarom spant het kabinet zich onder meer in voor extra onderwijs en scholing, voor meer technologische en maatschappelijke innovatie, en voor een sterkere internationale oriëntatie en logistieke regie.

.....extra investeringen in een goed onderwijssysteem,.....

Naar verwachting zal de komende jaren het scholingsniveau wereldwijd snel toenemen, met name in de opkomende landen. Steeds meer landen willen hun welvaart verhogen door het vermarkten van kennisintensieve producten en diensten. Zij vormen belangrijke bronnen van inkomsten (zie box 7).

¹ Het kabinet heeft een uitgebreide analyse verricht naar wat bekend is over staatsfondsen, welke risico's geassocieerd kunnen worden met de groei en de opkomst van nieuwe spelers, en hoe deze risico's het beste kunnen worden geadresseerd. Zie Brief Staatsfondsen van de ministers van Financiën en Economische Zaken, Tweede Kamer 2007–2008, 31 350, nr. 1.

² In oktober 2008 heeft een internationale werkgroep van deze landen (*The International Working Group of Sovereign Wealth Funds*) de *Santiago Principles* gepresenteerd.

³ Nederland is 6e exporteur en 8e importeur ter wereld. Nederland is 6e buitenlandse investeerder en 6e ontvanger van buitenlandse investeringen in de wereld. Dit laatste levert ons land ongeveer 600 000 arbeidsplaatsen op; bron: CBS Internationaliseringsmonitor 2008, Juli 2008.

⁴ Tussen 1969 en 2006 nam de werkgelegenheid in landbouw en industrie af met bijna 650 000 arbeidsjaren. In de commerciële dienstverlening was sprake van een groei met ruim 1,4 miljoen arbeidsjaren, waarvan 1 miljoen bij financiële instellingen en zakelijke dienstverleners. Bron: *Werkgelegenheid in de periode 1969–2006: crisis begin jaren '80 vormde keerpunt*; CBS Sociaaleconomische trends, 4e kwartaal 2007.

De vraag naar hoogwaardiger producten en diensten neemt echter ook snel toe dankzij de groeiende welvaart in de wereld. Ook vereist de aanpak van belangrijke maatschappelijke vraagstukken de ontwikkeling van nieuwe kennis en de inzet van mensen die zijn geschoold in de nieuwste wetenschappelijke en technologische inzichten. Het kabinet zorgt met investeringen over de volle breedte van het onderwijsstelsel voor een hoger opleidingsniveau van de beroepsbevolking.

Daarnaast heeft Nederland vooral kennis op het hoogste niveau nodig om zijn productiviteitsgrenzen te kunnen verleggen. Het kabinet wil topprestaties in de eerste plaats bevorderen met een ambitieuze studiecultuur en uitdagender onderwijs, met een grotere deelname en minder uitval, en met goede docenten. In de tweede plaats door een ambitieus onderzoeksklimaat met aandacht voor talent en ontwikkeling. Daarbij worden accenten geplaatst op wetenschapsgebieden waarmee op nationale en internationale maatschappelijke en economische behoeften kan worden ingespeeld¹.

Box 7 Wie verdienen er aan Made in China?

De Apple iPod is een voorbeeld van een modern product dat tot stand komt door samenwerking van bedrijven uit «oude» en «nieuwe» industrielanden. Onderzoekers van *The Personal Computing Industry Center (PCIC)* verdiepten zich in de waarden die worden gecreëerd in de productie- en handelsketen van de iPod. In de VS werd in 2007 de Apple iPod met originelabel *Made in China* verkocht voor \$ 299,-.

Samenvattend raamden zij de volgende verdeling van deze verkoopprijs:

1. de grotendeels innovatieve onderdelen, gemaakt in onder meer Japan, Korea, Taiwan en de VS: \$ 140,-
2. de vergoeding van de Chinese bedrijven die deze onderdelen assembleren: \$ 4,-
3. de kosten van vervoersbewegingen en distributiekanaalen: \$ 75,-
4. de toegevoerde waarde (ontwerp, marketing, regie) en winstmarge van Apple: \$ 80,-.

Terwijl de Chinese export in 2007 met elke naar de VS verschepte iPod met ongeveer \$ 150,- toenam, waren de werkelijke Chinese verdiensten (fabricage, logistiek) daar nog geen vijftiende deel van.

Bron: PCIC, Berkeley, VS, Juni 2007.

De SER meent dat vooral meer ruimte nodig is voor excellentie en voor internationalisering in het hoger onderwijs. Het kabinet stelt vast dat de differentiatie in het hoger onderwijs zich dynamisch ontwikkelt. De ondersteuning van nieuwe concepten waarmee instellingen kunnen inspelen op het verschil in talenten van studenten, heeft geleid tot een aanbod van *university colleges*, *masterclasses* en *honoursprogrammes*. Het kabinet zal de komende tijd op deze ingeslagen weg voortgaan en stimulansen bieden om excellent onderwijs verder te ontwikkelen.

Bij internationalisering gaat het er vooral om onderwijsinstellingen en studenten te helpen bij hun toegang tot de internationale onderwijs- en arbeidsmarkt. Studenten moeten de mogelijkheid hebben om zich gedegen voor te bereiden op een internationale loopbaan. Instellingen moeten alle ruimte hebben voor profilering en partnerschappen over nationale grenzen heen. Een nadere uitwerking van de overheidsinspanningen op deze terreinen is opgenomen in de internationaliseringsagenda².

¹ Het Hoogste Goed, Strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek- en wetenschapsbeleid; Tweede Kamer 2007–2008, 31 288, nr. 17.

² Internationaliseringsagenda – «Het Grenzeloze Goed», Tweede Kamer 2008–2009, 31 288, nr. 44.

Verder meent de SER dat het hoger onderwijsbestel ons meer economische voordelen kan opleveren. Er moeten meer commerciële en maatschappelijke *spin-offs* komen van zowel fundamentele als toegepaste kennis. Het kabinet stimuleert deze *spin-offs* onder andere door in het hoger onderwijs *centers of entrepreneurship* op te zetten en door startende

ondernemers te helpen bij het exploiteren van kennis via het Techno-Partner-programma. Daarnaast heeft het kabinet op 3 december 2008 afspraken gemaakt met universiteiten, hogescholen en het bedrijfsleven over een «valorisatie-agenda» voor betere kennisbenutting en samenwerking tussen kennisinstellingen en bedrijven, zowel groot als klein.

De effectiviteit van genoemde initiatieven zal toenemen door al bij leerlingen in het primair-, voortgezet- en middelbaar beroepsonderwijs meer ondernemerszin te bevorderen. Voor dergelijke stimuleringsprogramma's heeft het kabinet eveneens middelen vrijgemaakt. Daarnaast streeft het kabinet naar intensievere relaties tussen kennisinstellingen en de beroepspraktijk. In dit proces spelen hogescholen en lectoren een belangrijke rol. Zij werken regionaal samen met midden- en kleinbedrijven waarvoor praktijkgerichte onderzoeksactiviteiten op gebieden, zoals ontwerp en ontwikkeling, worden verricht. Extra middelen zijn vrijgemaakt om dit praktijkgerichte onderzoek te versterken en uit te breiden.

.....extra investeringen in innoverend ondernemerschap,.....

Voor de door het Innovatieplatform geselecteerde takken van bedrijvigheid (sleutelgebieden) is innovatie van doorslaggevend belang om deel uit te maken van de internationale top. Daarom spoort het kabinet bedrijven en kennisinstellingen met innovatieprogramma's aan tot extra investeringen en topprestaties in deze gebieden. Het kabinet heeft ook de ambitie om maatschappelijke problemen aan te pakken met behulp van kennis en innovatie¹. Daartoe zijn inmiddels als onderdeel van het project Nederland Ondernemend Innovatieland (NOI) maatschappelijke innovatie-agenda's opgesteld. Hierbij gaat het erom kennis, innovatie en ondernemerschap in te zetten voor de oplossing van vraagstukken op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs, veiligheid, water en energie. De agenda's worden momenteel uitgewerkt in concrete maatschappelijke innovatieprogramma's. De interdepartementale aanpak in de directie Kennis en Innovatie vergroot de samenhang in het rijksbrede innovatiebeleid.

De SER bepleit meer financiële middelen voor kennisopbouw en innovatie. Aan het begin van de kabinetsperiode zijn reeds extra middelen bestemd voor investeringen in innoverend ondernemerschap². Daarnaast is in 2009 een extra half miljard euro beschikbaar voor de selectieve continuering van projecten voor kennis, innovatie en onderwijs die in deze kabinetsperiode aflopen en worden gefinancierd uit het Fonds Economische Structuurversterking (FES). Deze FES-projecten zullen aansluiten bij de sleutelgebieden en maatschappelijke innovatieagenda's³.

Wij kunnen ons innovatievermogen ook versterken door actief in te spelen op de kennisontwikkeling en kennisbehoefte in de opkomende landen, zoals China en India. Een voorbeeld daarvan is een samenwerkingsovereenkomst op het gebied van wetenschap en technologie dat Nederland sloot met India in maart 2008. India is met name geïnteresseerd in specifieke Nederlandse expertise op terreinen zoals biotechnologie, water-technologie en -management, duurzame energie en tuinbouw (ketenontwikkeling). De bilaterale samenwerking zal extra kennisopbouw onder Nederlandse ondernemers en kennisinstellingen stimuleren en bijdragen aan productiviteitsgroei in ons land.

.....een blijvend concurrerend vestigingsklimaat,.....

Wij zullen ons volgens de SER moeten realiseren dat het globaliseringsproces de internationale concurrentie om buitenlandse investeringen bevordert. Bij de internationale concurrentie om buitenlandse investeringen speelt een groot aantal locatiefactoren een rol. Nederland heeft op dit moment een grote aantrekkingskracht op buitenlandse investeringen,

¹ Tweede Kamer 2007–2008, 27 406, nr. 120.

² Het gaat om een intensivering van het basis- en programmatisch pakket, in het bijzonder voor het Midden- en Kleinbedrijf (MKB), door uitbreiding van de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO), invoering van innovatiekredieten, uitbreiding van de innovatievouchers en de introductie van innovatieprestatiecontracten voor het MKB.

³ Het gaat om de terreinen: onderwijs, *high tech systems* en materialen, *food & flowers*, *life sciences & health*, water, klimaat en ruimte, ICT, chemie en energie, en creatieve industrie.

onder meer vanwege de beschikbaarheid van goed geschoolde werknemers, de nabijheid van belangrijke afzetmarkten, goede private en publieke dienstverlening, en een gunstig fiscaal vestigingsklimaat.

Niettemin is het kabinet van mening dat het vestigingsklimaat verder kan worden versterkt. In dit verband wordt gewezen op de kabinetsreactie op het rapport «Nederland in de wereld» dat het Innovatieplatform (IP) in april 2008 uitbracht¹. Daarin onderschrijft het kabinet dat Nederland zich beter kan positioneren en profileren als *Portal to Europe*. Het IP formuleert als doelstelling om in de komende tien jaar 50 grote, internationaal opererende bedrijven met activiteiten die aansluiten bij onze sleutelgebieden, naar Nederland te halen en in onze economie te verankeren. Er worden concrete acties uitgewerkt om deze doelstelling te realiseren².

De SER benadrukt dat vooral het fiscale stelsel periodiek moet worden geëvalueerd in relatie tot onze internationale positie als vestigingsplaats voor bedrijfsactiviteiten. Het kabinet ziet voornamelijk geen aanleiding voor een grote belastingherziening, maar neemt wel maatregelen om het fiscale stelsel toekomstbestendig te houden, bijvoorbeeld door de lasten op arbeid via vergroening te verlagen. Ook streeft het kabinet naar vereenvoudigingen binnen het huidige systeem.

.....*gastvrijheid voor buitenlandse ondernemers, diplomaten en kennismigranten*,.....

Naast «harde» economische factoren, zoals het fiscale en technologie-klimaat, verdienen volgens de SER in toenemende mate «zachte» vestigingsvoorwaarden aandacht. Dan gaat het om het wonen leefklimaat, de gastvrijheid en dienstverlening aan *expats*. Die aandacht is onder meer relevant voor het aantrekken en behouden van Europese hoofdkantoren. Die hebben belangrijke uitstralingseffecten naar onze economie. Vooral het snel expanderende Aziatische bedrijfsleven zal in Europa een toenemend aantal hoofdkantoren vestigen. Ook de internationalisering van Raden van Bestuur van ondernemingen leidt tot een grotere rol van «zachte» voorwaarden bij vestigingsplaatsbesluiten.

Het kabinet beschouwt gastvrijheid richting buitenlandse zakenmensen en diplomaten als een belangrijke «zachte» vestigingsvoorwaarde. Schiphol is voor veel buitenlandse zakenmensen de eerste kennismaking met Nederland. Daarom werkt *The Netherlands Foreign Investment Agency* (NFIA) samen met partners op Schiphol aan *Holland Gateway*. Dit is een businesscentrum waar buitenlandse zakenmensen, met name investeerders, laagdrempelig terecht kunnen voor informatie over regelgeving en het investeringsklimaat, en voor advies en ondersteuning bij zakelijke activiteiten in Nederland. *Holland Gateway* maakt deel uit van het initiatief *Orange Lane* dat de totale ontvangst van buitenlandse zakenmensen op Schiphol beoogt te verbeteren.

De overheid werkt ook aan een zo soepel mogelijke vestiging van *expats* in Nederland, zowel buitenlandse ondernemers als diplomaten en medewerkers van internationale organisaties. Daarbij gaat het onder meer om duidelijke, Engelstalige communicatie en beperking van administratieve rompslomp. *Expat desks* op gemeentelijk niveau dragen hieraan bij³.

Verder is het kabinet het eens met de SER dat Nederland zich goed moet positioneren in de mondiale *battle for brains* om een dynamische kennis-economie te kunnen zijn. Het kabinet voert een migratiebeleid waarmee de kennismigranten die Nederland nodig heeft, met snelle en doeltreffende procedures worden toegelaten⁴. Inmiddels is sprake van een gestage stijging van het aantal kennismigranten dat naar Nederland komt. Het gaat met name om mensen uit India, Japan en de VS.

¹ Tweede Kamer 2007–2008, 27 406, nr. 119.

² Conform een aanbeveling van het Innovatieplatform is de zogenaamde *Paint the World Orange Contest* gestart. Voor de beste internationale campagne om Nederland te positioneren als *the place to be* voor bedrijven en toptalenten is een half miljoen euro beschikbaar.

³ Inmiddels zijn er *expat desks* in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Nijmegen en Eindhoven. Andere steden overwegen nu ook de oprichting van een *expat desk*. Naast brede informatie over zaken als gemeentelijke diensten, scholing, huisvesting e.d. helpt een aantal *desks* samen met de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) bij het afhandelen van formaliteiten als verblijfsvergunningen.

⁴ Het uitnodigende toelatingsbeleid voor hooggekwalificeerde arbeidsmigranten wordt via de implementatie van het beleidskader «Naar een Modern Migratiebeleid» gerealiseerd; Tweede Kamer 2005–2006, 30 573, nr. 1.

.....een grotere rol als regisseur van internationale distributiestromen.....

De intercontinentale en intra-Europese goederenstromen zullen in de toekomst naar verwachting blijven groeien als gevolg van de globalisering. Nederland als belangrijk knooppunt van mensen- en goederenstromen beschikt over een goede uitgangspositie om daarvan te profiteren. De verdere groei als distributieland zullen wij, zoals ook de SER stelt, moeten realiseren zonder de leefbaarheid en verkeersveiligheid in het gedrang te laten komen. Dit is volgens het kabinet onder meer mogelijk door meer efficiency in het vervoer tussen onze vervoersknooppunten, zoals onze *mainports* Rotterdam en Schiphol, en het achterland. Dit vereist meer afstemming tussen zeehaven- en luchthaventerminals, *inland terminals*, verladings- en vervoerders. Hiervoor is vooral betere gegevensuitwisseling noodzakelijk. Bovendien kan een sterkere regie vanuit de vervoersknooppunten de betrouwbaarheid van distributie en de bereikbaarheid verbeteren¹.

Onze rol als distributieland kan eveneens op duurzame wijze groeien door meer rendement te halen uit bestaande goederenstromen. Daarvoor zal de logistieke sector sterker moeten inzetten op de diensten rondom fysieke goederenstromen: *value added services* en *value added logistics*. Zo laten steeds meer afnemers van technische systemen het volledige onderhoud ervan door derden verzorgen. Nederlandse logistieke bedrijven kunnen door het verlenen van dergelijke service een voorsprong opbouwen op buitenlandse concurrenten.

Verder wil het bedrijfsleven nieuwe concepten van *supply chain management* ontwikkelen. Daarbij wordt uitgegaan van meer samenwerking. Onderzocht wordt hoe *supply chains* (netwerk van toeleveranciers en afnemers) zijn te optimaliseren door een centrale regie. Deze kan de belangrijkste beslissingen over de inrichting van een *supply chain* bestrijken, zoals keuzes inzake distributiekanaal, modaliteiten, uitbesteding en gebruik van informatie- en communicatietechnologie (ICT). Een volgende stap is dat bedrijven hun ketens gezamenlijk vanuit één plaats aansturen. Nederland moet de ambitie hebben om een vooraanstaande rol te spelen in deze *cross chain control centra*. Het kabinet vindt het belangrijk om de ontwikkeling van nieuwe concepten op gebied van logistiek en *supply chains* te ondersteunen. Daarom zijn middelen gereserveerd voor een innovatieprogramma Logistiek².

.....en meer internationaal ondernemerschap.

Een concurrerend ondernemings- en vestigingsklimaat is een goede basis voor de positie van ons bedrijfsleven in het buitenland. De globalisering vraagt echter ook om stimulering van het internationaal ondernemerschap³. De kansen voor onze hoogwaardige goederen en diensten liggen in toenemende mate in de opkomende landen, maar het zakelijk klimaat is in deze landen vaak minder gunstig dan in de meeste OESO-landen⁴. De overheid speelt hierop in door bedrijven informatie over regelgeving te verstrekken, door hun start op deze buitenlandse markten te faciliteren, onder meer door het Programma Prepare2start, en door economische missies.

Het kabinet beschouwt economische diplomatie als een belangrijk instrument om beter in te spelen op de kansen op buitenlandse markten. De effectiviteit van dit instrument is verhoogd door de opstelling van een strategische reisagenda. Deze zorgt ervoor dat de verschillende economische missies van de Nederlandse overheid en maatschappelijke partijen die naar dezelfde landen gaan, goed op elkaar aansluiten en een coherente boodschap over Nederland overbrengen. Ook is het een kerntaak voor onze diplomaten om voor Nederlandse bedrijven deuren te openen die anders gesloten zouden blijven. Sterke punten van ons land – bijvoor-

¹ In de beleidsbrief Logistiek en Supply Chains is ingegaan op de mogelijkheden om de Nederlandse logistieke concurrentiekracht te versterken binnen de randvoorwaarden op gebied van milieu, veiligheid en ruimtelijke kwaliteit; Tweede Kamer 2005–2006, 29 644, nr. 68.

² Overheid en bedrijfsleven trekken samen op om de positie van ons land op vlak van de regie en levering van diensten aan internationale distributiestromen te versterken. De Commissie Van Laarhoven heeft als vertegenwoordiger van verladings-, logistieke dienstverleners, zakelijke dienstverleners en kennisinstituten op 22 mei 2008 het document «Logistiek en Supply Chains: Visie en Ambitie voor Nederland» gepresenteerd. Aan de Commissie Van Laarhoven is gevraagd om het innovatieprogramma Logistiek te ontwikkelen conform de eisen van de Strategische Advies Commissie Innovatieprogramma's.

³ Dit leidt ook tot extra rendement op de investeringen in innovatief ondernemerschap. Op bedrijfsniveau is sprake van een duidelijk positief tweezijdig verband tussen innovatie en internationalisering. Bron: Innovatie en internationalisering, Basis nr. 2, 2006.

⁴ Hierbij is een inefficiënte overheid een belangrijke factor. De *International Finance Corporation* (IFC), een lid van de Wereldbankgroep, doet sinds 2004 onderzoek naar hervormingen van regelgeving waarmee landen het zakendoen makkelijker willen maken. Hoewel met name Azië en Oost-Europa vorderingen boeken, wordt doorgaans nog steeds het makkelijkst zaken gedaan in de OESO-landen. Bron: *Doing Business database*.

beeld onze toonaangevende positie op uiteenlopende gebieden zoals voedselproductie en voedselverwerking, ICT en MVO – zijn in te zetten voor het Holland imago.

Conform een aanbeveling van de SER brengt het kabinet ook meer samenhang aan tussen het beleid op het terrein van innovatie en internationaal ondernemen. Zo worden de innovatieprogramma's voorzien van een internationale dimensie via het programma 2g@there¹. Ook wordt de publieke-private samenwerking tussen bedrijven, kennisinstellingen en overheid bij hoogwaardige buitenlandse projecten geïntensiveerd².

II.5. Opvangen van ongunstige sociale gevolgen van aanpassing

Verplaatsing van bedrijfsactiviteiten leidt tot aanpassingsvraagstukken,.....

De meeste Nederlanders realiseren zich dat de globalisering de bedrijvigheid in ons land stimuleert. In dit opzicht zijn Nederlanders zelfs positiever gaan denken sinds 2006³. Dit neemt niet weg dat een groot aantal Nederlanders zich zorgen maakt over verplaatsing van werkgelegenheid naar lagelonenlanden. Als onderdeel van het specialisatieproces streven bedrijven ernaar om mogelijkheden voor technologische vernieuwing van productieprocessen en uitbesteding van bedrijfsactiviteiten naar lagelonenlanden optimaal te benutten. Hierdoor is veel laagwaardige massa-productie verdwenen, waardoor het aanbod van laaggeschoolde banen in de landbouw en industrie fors is afgenomen en naar verwachting verder zal afnemen. Dit maakt het vooral voor ouderen met vaardigheden waarnaar weinig vraag is op de arbeidsmarkt, lastig om een nieuwe baan te vinden. De kansen om hen voor de arbeidsmarkt te behouden, worden groter door een intensieve begeleiding van werk-naar-werk bij (dreigende) werkloosheid als gevolg van *offshoring*. De Stichting van de Arbeid komt met een voorstel hoe deze begeleiding het beste kan worden opgezet⁴.

.....maar in plaats van het afremmen van de verplaatsing.....

Evenmin als de SER is het kabinet er voorstander van om vanwege deze aanpassingsproblematiek de verplaatsing van bedrijfsactiviteiten naar lagelonenlanden tegen te gaan. Indien dit al goed mogelijk zou zijn, is het niet verstandig. Het schaadt niet alleen de continuïteit van bedrijven en daarmee de werkgelegenheid in Nederland, maar uiteindelijk ook de koopkracht. Immers consumenten kunnen wereldwijd onder meer steeds goedkopere consumentenelektronica aanschaffen, omdat China daarvan een belangrijke producent is geworden. Het CPB becijferde een gemiddeld jaarlijks voordeel per Nederlands huishouden van € 300 in de periode 2001–2005. Mede vanwege hun nadelige effecten op de koopkracht zijn invoerbepalingen evenmin verstandig. Restricties in de internationale textielhandel gedurende drie decennia (medio jaren 60 – medio jaren 90) hebben de koopkracht beknot. Inmiddels heeft de afbouw van deze protectie de prijzen van kleding in de Europese Unie aanzienlijk gedrukt. Daardoor bleven de prijzen van kleding in Nederland sinds medio jaren 90 gemiddeld 30% achter bij de algehele prijsontwikkeling. Lagere inkomensgroepen profiteren veelal het meest van de goedkope invoer uit opkomende economieën⁵.

.....is het verstandiger om de werkzekerheid te vergroten.

Volgens de SER is het totale verlies aan banen dat met internationale uitbesteding van activiteiten is gemoeid, tot nu toe beperkt. Dit oordeel is gebaseerd op diverse studies. Geraamd wordt dat het per jaar gaat om 0,1 à 0,3% van de totale werkgelegenheid van rond 8 miljoen banen in Nederland. Dit komt ongeveer overeen met een verlies van 10 000 à 30 000 banen per jaar, zowel laag- als hoogwaardig. Er is echter een tweerichtingsverkeer, dat wil zeggen buitenlandse bedrijven besteden

¹ Zie de Beleidsbrief Internationaal Ondernemen 2008 (Tweede Kamer 2007–2008, 31 380, nr. 1) en de Industriebrief 2008 (Tweede Kamer 2007–2008, 29 826, nr. 32). Dit programma steunt Nederlandse ondernemers en organisaties die in het buitenland kansen zien waarvoor samenwerking met collega-ondernemers essentieel is. Het moet daarbij gaan om een opkomende markt of kansrijke sector waar Nederlandse ondernemers internationaal onderscheidend kunnen zijn.

² Het gaat hier om het *Netherlands Water Partnership* (NWP), het Nederlands bodemplatform, het *clean-tech* platform en het platform voor creatieve industrie, die ervoor zorgen dat specialistische kennis en *research & development* worden omgezet in succesvol internationaal ondernemerschap.

³ Bron: Eurobarometers van de afgelopen 5 jaar die vanaf 2006 aangeven dat een toenemend aantal Nederlanders in de globalisering kansen ziet voor bedrijven en dat een afnemend aantal Nederlanders de globalisering als bedreigend beschouwt voor de werkgelegenheid.

⁴ Verslag van de Minister van Sociale zaken en Werkgelegenheid over het Najaarsoverleg tussen het kabinet en de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties, Tweede Kamer 2008–2009, 31 700 XV, nr. 5.

⁵ Bron: C. Broda en J. Romalis, *Inequality and prices: Does China benefit the Poor in America*, University of Chicago, Maart 2008.

opdrachten uit aan met name de Nederlandse commerciële dienstverlening en buitenlandse bedrijven vestigen zich hier.

Niettemin wil het kabinet voorkomen dat meer mensen als gevolg van de toenemende mogelijkheden tot internationale uitbesteding een kwetsbare groep op de arbeidsmarkt worden. Op mogelijk verlies van een baan zal meer moeten worden geanticipeerd door het bijhouden en verder ontwikkelen van vaardigheden. Het kabinet kent hoge prioriteit toe aan het vergroten van blijvende inzetbaarheid op de arbeidsmarkt waardoor de beroepsbevolking meer werkzekerheid verwerft. Ook de sociale partners willen zich hiervoor inspannen, met name door een meer systematische en bredere scholing van alle werknemers in Nederland. Het kabinet zal met de Stichting van de Arbeid overleggen over een plan van aanpak ten aanzien van de wijze waarop sectoroverstijgende scholing en inzetbaarheid zullen worden bevorderd.

Globalisering kan tot grotere beloningsverschillen leiden in ons land,.....
Toenemende internationale handel met en uitbesteding van bedrijfsactiviteiten naar lagelonenlanden leiden ertoe dat werknemers wereldwijd in directere concurrentie met elkaar komen te staan. Vooral de lonen van lager en middelbaar geschoolden die gestandaardiseerde fabricage- of routinematige dienstverlenende werkzaamheden uitvoeren, kunnen hierdoor onder druk komen te staan. Ook een toenemende grensoverschrijdende mobiliteit van goedkope arbeidskrachten kan hiertoe bijdragen indien zij niet voorzien in vaktechnische – of seizoenstekorten. Daarnaast is er sprake van meer internationale mobiliteit aan de bovenkant van het loongebouw. Het gaat hier om personen met bijzondere bekwaamheden, zoals topmanagers, toponderzoekers en toppers in de creatieve industrie, die kunnen profiteren van een wereldwijde schaarste aan toptalenten.

Volgens de SER heeft de globalisering tot nu toe weinig invloed gehad op de beloningsverschillen in Nederland. De SER haalt een CPB-onderzoek naar de bruto loonontwikkeling in Nederland in de periode 1979–2002 aan. Daaruit blijkt dat de loonongelijkheid is toegenomen, maar vooral onder invloed van de technologische ontwikkeling en de ontwikkeling van het minimumloon¹. De globalisering zal in de toekomst tot grotere beloningsverschillen kunnen leiden, indien tendensen als de toenemende internationale mobiliteit van hogeropgeleiden, meer uitbesteding van routinematige arbeid naar opkomende economieën en/of de instroom van laaggeschoolde arbeid sterker worden. Minstens zo belangrijk blijft de rol van technologische vernieuwingen, al is het natuurlijk geen Wet van Meden en Perzen dat deze in het voordeel blijven werken van hogeropgeleiden².

¹ Bron: Centraal Economisch Plan 2008, Centraal Planbureau, April 2008.

² De Nederlandsche Bank verwacht dat de beloningsverschillen de komende decennia door de globalisering zullen stijgen. Daarenboven zullen hogeropgeleiden blijven profiteren van de *skill-bias* van de technologische ontwikkeling, dat wil zeggen meer functies op de arbeidsmarkt krijgen een complexer karakter. De verdere vraagverschuiving richting hogeropgeleiden zal waarschijnlijk onvoldoende worden geneutraliseerd door meer aanbod van hogeropgeleiden. De Nederlandsche Bank, Kwartaalbericht, Juni 2008.

³ Bovendien is de ongelijkheid in besteedbare inkomens in Nederland nog altijd laag in vergelijking met andere Europese landen. Bron: CBS, De Nederlandse economie 2007, September 2008.

.....maar laat de beleidsruimte voor solidariteit bij de inkomensverdeling ongemoeid.

Een eventuele toenemende loonongelijkheid wil nog niet zeggen dat de ongelijkheid in besteedbare inkomens zal groeien. In Nederland is de ongelijkheid in bruto huishoudinkomens beduidend kleiner dan de ongelijkheid in primaire inkomens, vooral door inkomensoverdrachten van de overheid. Er is, zo vermeldt het SER-advies, sprake van een redelijk constante ontwikkeling van het besteedbaar inkomen in Nederland vanaf 1990. CBS-onderzoek bevestigt dit beeld³.

Een belangrijke vraag is of de globalisering de financiering van de sociale zekerheid zal ondermijnen, waardoor maatschappelijk gewenste correcties van de primaire inkomensverdeling moeilijker haalbaar zullen zijn. Empirisch onderzoek laat volgens de SER zien dat de economische openheid van een land geen bedreiging vormt voor het gewenste niveau van

sociale uitgaven¹. De globalisering laat onder meer nationale beleidsruimte om te voorzien in een goede inkomensbescherming voor mensen die werkloos worden. De wenselijkheid daarvan staat dan ook niet ter discussie².

Verder onderschrijft het kabinet het risico dat de sterke toename van topinkomens volgens de SER kan betekenen voor het maatschappelijk draagvlak voor globalisering. Primair verwacht het kabinet van het bedrijfsleven dat het door zelfregulering voor matiging zorgt. Excessieve beloningen in de marktsector zal het kabinet met daartoe beschikbare middelen blijven tegengaan.

III. Tenslotte: Wij zullen de wereld samen moeten winnen voor duurzame globalisering

De globalisering zal naar verwachting aanhouden onder invloed van technologische en marktontwikkelingen. Anonieme krachten maken daarmee nog niet de dienst uit. Overheden kunnen de koers blijven bepalen, maar hebben ondernemers, werknemers, consumenten en organisaties wel nodig om de globalisering te verduurzamen. In Nederland hebben wij het voordeel van goede samenwerkingsstructuren om de krachten te kunnen bundelen.

Het kabinet heeft aangegeven hoe de inzet voor een duurzame koers van de globalisering eruit zou kunnen zien zonder deze volledig in detail uit te werken. Dat zou ook ondoenlijk zijn, daarvoor is duurzame globalisering te zeer een beweeglijk doel dat geregeld noodzaakt tot bijsturen. Ook stelt het kabinet zijn visie graag open voor de opvattingen in het parlement en in de maatschappij. Het zal het kabinet echter niet ontbreken aan wil om «de wereld te winnen» voor duurzame globalisering!

¹ Een studie van het *Centre for European Policy Studies* wijst ook uit dat uitgaven aan sociale bescherming in de EU al sinds 1990 stabiel blijven op 27 à 28% van het EU-BBP. Bron: *Is Social Europe Fit for Globalisation?* Centre for European Policy Studies, Maart 2008.

² De SER wijst op een OESO-studie waaruit blijkt dat landen met een sociaal vangnet – in combinatie met een krachtig activerend arbeidsmarktbeleid – beter in staat zijn om aanpassingsproblemen op te vangen. D. Rae en M. Sollie, *Globalisation and the European Union: Which countries are best placed to cope?* (OESO, 2007).